

ОСОБЛИВОСТІ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В СЕЛІ ВЕРЕМІЇВКА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТРАДИЦІЙНА СТРУКТУРА, ЛОКАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ДИНАМІКА ЗМІН

У статті висвітлено основні етапи святкування традиційного весілля в с. Вереміївка Чернобаївського району Черкаської області зі збереженням мовленнєво-діалектних особливостей у визначенні тих чи інших атрибутів та обрядодій. Аналіз польових матеріалів дав можливість констатувати, що місцевий обряд включає як ритуальні елементи власне української весільної традиції, так і низку локальних звичаїв та обрядів. Водночас у процесі дослідження вдалося простежити динаміку змін весільної обрядовості села в сучасному етнокультурному просторі. Проте виявлені під час експедиційного дослідження прикмети і заборони, а також весільний фольклор вказують на те, що повного нівелювання та уніфікації місцевої своєрідності обряду поки що не відбувається.

Ключові слова: весільний обряд, ритуал, локальні характеристики, компонент, трансформація.

В статье раскрыты основные этапы празднования традиционной свадьбы в с. Веремиевка Чернобаевского района Черкасской области с сохранением диалектных особенностей в определении тех или иных атрибутов и обрядовых действий. Анализ полевых материалов дал возможность констатировать, что местный обряд включает как ритуальные элементы непосредственно украинской свадебной традиции, так и ряд локальных обычаев и обрядов. В то же время в ходе исследования удалось проследить динамику изменений свадебной обрядности села в современном этнокультурном пространстве. Однако выявленные при экспедиционном исследовании приметы и запреты, а также свадебный фольклор указывают на то, что полного нивелирования и унификации особенностей местного обряда пока не происходит.

Ключевые слова: свадебный обряд, ритуал, локальные характеристики, компонент, трансформация.

In the article the basic stages of celebration of the traditional wedding in Veremiiivka village of Chornobai District (Cherkasy Region) with maintenance of dialectal features in determination of one or another attributes and ceremonial actions are exposed. The analysis of the field materials gave an opportunity to establish that a local ceremony includes both ritual elements directly to Ukrainian wedding tradition and row of local customs and ceremonies. At the same time, during research it was succeeded to trace the dynamics of changes of wedding rite of village in modern ethno-cultural space.

Keywords: wedding ceremony, ritual, local descriptions, component, transformation.

У сучасному світі поряд із глобалізаційними змінами простежуються тенденції до відцентрових процесів, тому проблема етнографічного вивчення весільної обрядовості одного села, якій присвячена пропонувана стаття, є досить обґрунтованою та актуальною.

Вузьколокальні дослідження викликали інтерес у науковців різних історичних епох. До них можна зарахувати як розвідки кінця ХІХ ст. (наприклад, «Весілля в селі Нижня Сироватка Сумського повіту Харківської губернії» Б. Грінченка [2] та ін.), так і праці сучасників («Весільний обряд в селі Северинівка Жмеринського району Вінницької області» Р. Дубини [3], «Весільні традиції чехів села

Малинівка на Житомирщині» Н. Зіневич [4] тощо).

Пропонована стаття ґрунтується на польових матеріалах автора, зібраних під час експедиції, організованої Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України до с. Вереміївка Чернобаївського району Черкаської області (липень 2013 року). У розвідці висвітлено основні етапи святкування місцевого весілля зі збереженням мовленнєво-діалектних особливостей у визначенні тих чи інших атрибутів та обрядодій.

«За старого хмеля, як було людей жменя» (ЧНЯ), вереміївська молодь, досягнувши 14 років, традиційно починала

ходити на «досвітки»¹. Їх переважно організовували в хаті вдови, рідше – у хаті невеликої родини, де була дівчина на виданні. Під час «досвіток» дівчата пряли, ткали, шили, співали, а хлопці грали в карти. Найпоширенішими піснями, як зазначали інформанти 1920–1930-х років народження, були: «Ой ти, голубчик сизокриленький», «Ой гаю мій, гаю», «Ой ти вишенька, ти черешенька», «Над полями і над нивами», «Ой ворожка ворожила», «За вікном лежить туман», «Козак гуляє», «В моїм садочку», «Василь сіно косить» тощо. Наведемо приклади кількох з них:

Ой ти, голубчик сизокриленький,
Скажи по правді же, де мій
миленький.
Скажи по правді же, де мій миленьк...
Де мій миленький? – В чистому полі,
В чистому же полі, ще й під вербою.
В чистому же полі, ще й під вербой...
В чистому полі, ще й під вербою
Стоїть, обнявшись, милий з другою.
Стоїть, обнявшись, милий з другою...
Стоїть, обнявшись, поцілувавшись,
З мене, сирітки, та й насміявшись.
З мене, сирітки, та й насміявсь...
Якби я, пташка, крилоньки мала,
Я б ту дівчину з світа б зігнала.
Я б ту дівчину з світа б зігнал...
(тут і далі – УОЛ, РГГ, ЄОІ, СГА).

Ой ти вишенька, ти черешенька,
Ой коли ти зійшла, коли виросла?
(двічі)
Я весною зійшла, літом виросла,
На Дунай, на ріку, похилилася. (двічі)
На Дунай, на ріку, похилилася,
Ой чого ж ти, душа, зажурилася?(двічі)
Зажурилася вона, що сиділа сама,
Що сиділа сама пізно звечора. (двічі)
Що сиділа сама пізно звечора,
Дожидалась вона разудалого. (двічі)
І стучить, і грючить у окошечку,
Одчиняй, отворяй, моя крошечко.(двічі)

Батьки ретельно контролювали дозвілля дітей, обмежуючи «досвіткування» дванадцятю годинами ночі. У разі непослуху існували різні форми покарання, зокрема такі: хлопця або дівчину ставили на гречку «у вугол» і примушували тримати цеглину в руках над головою. У святкові дні на кожному кутку села

(Зап'іски, Погоріле, П'асічне, Столічне та ін.) влаштовували «складки» – застілля, на які учасники приносили яку-небудь страву або випивку (капусту, картоплю, горілку тощо). З появою клубів молодь почала ходити на танці, найпоширенішими з яких були полька, краков'як, гопак, ойра та ін.

Серед традиційних компонентів вереміївського весілля («сваїбу») можна чітко виокремити такі:

1. Сватання. Зазвичай до молодої приходило двоє «старостів» і молодий. Розмова між батьками дівчини й парубка традиційно мала метафоричний характер. Зокрема, ішлося про «волів» (вони символізували молоду) та «плужок» (уособлення молодого). Згоду дівчини на шлюб скріплювали обміном хлібом між батьками молодих. У разі відмови батьки дівчини хліб не приймали. Зафіксовано поодинокі випадки вручення парубкові гарбуза (ПКА).

2. Під час збору польових матеріалів не виявлено згадок про наявність у складі передвесільного циклу обрядовості етапу **оглядин** як у номінативному, так і функціональному вираженні. Однак у «Вереміївських оповіданнях» О. Бондаря зафіксовано: «Батьки молодої їдуть до сватів на розглядини...» [1, с. 470], що, очевидно, свідчить про більш раннє функціонування цього ритуального компонента в традиційній структурі місцевого весілля.

3. Запрошення на весілля. «Гукати» на «сваїбу» молода з «дружками» і молодий з «бойринами» ходили у весільному вбранні окремо один від одного. Необхідним атрибутом запрошення була шишка, яку молодий та молода залишали гостям.

4. Підготовка до весілля включала заготівлю необхідних продуктів для приготування весільних страв, а також облаштування хати та двору.

5. Приготування весільної випічки («корогвай», шишкі, «колюче» – невеликий весільний хліб овальної форми з пухирцями, який обов'язково стояв на столі перед молодими). За місцевою традицією, у суботу «корогвайниці» «бгали корогвай» і в молодого, і в молодої. Посадивши його в піч, жінки (переважно вчотирьох) носили діжу на руках і співали, після чого чоловіки намагалися її вкрасти, щоб отримати викуп. У цей самий день молодий

обов'язково приносив молодій шишку, але ночувати не залишався.

6. Виготовлення весільних атрибутів. «Гільце́» – гілка сосни, прикрашена паперовими квітами, із житнім хрестом і калиною на маківці, – входило до атрибутивного ряду молодого. Його встромляли в хлібину, яку старший боярин ніс до молодой. Старша дружка намагалася вкрати «вершок» з весільного дерева, щоб швидше вийти заміж.

«Світильник» – це букет квітів із двома свічками, першу з яких встромляли під час виряджання молодого за молодую, а другу – у хаті молодой під час посаду. Цей весільний атрибут від молодого до молодой несла світілька.

7. На етапі виряджання молодого за молодую мати нареченого традиційно обсіпала його грішми і «конфетами», що вдруге також виконувала й мати молодой, але вже виряджаючи доньку до свекрухи.

8. Перейма («ворітня»). «Ворітню» (викуп), за традицією, «брали» двічі: дорогою від молодого – чоловіки, від молодой – парубки. Викупом найчастіше слугували горілка та гроші.

9. Убирання молодой. Перед приїздом молодого дружки одягали молоду у весільне вбрання і співали:

– Куди доню, куди доню убираєшся,
Що так біло вимиваєсь...
– Піду, мамо, піду, мамо, між чужий
люди,

Ой там мені все горенько буд...
Ой там гора, ой там гора кременистая,
Там свекруха наровистай...
Вона свої, вона свої нарови покаже,
Вона ж мені правдоньки не скаж...

Що на хаті, що на хаті два голуби
гуде,
А ж у хату голосочок чуть...
Там дівчина, там дівчина убиралася,
Своїм батьком вихвалялась...
Що я в батька, що я в батька та й на
одіході,

Посадила оріх на городь...
Рости, рости, рости, рости та й
укорінися,
Мій таточко, за мной не журись...
Кохай собі, кохай собі другу такую,
Як викохав мене молодую...

10. Зустріч молодого та його роду. По приїзді молодого зазвичай співали:

Чого до нас, чого до нас свати
наїхали,
Чи по горох, чи по сичавицю,
Чи по нашу любую сестриць?..
В нас горох ще й не молочений,
Сичавиця ще й не саджена,
Наша сестриця ще й не споряджена.

Зустріч двох родів також супроводжувалася низкою жартівливих, іноді навіть сороміцьких, пісень, присвячених окремим весільним чинам. Зокрема:

Старша дружка, як стружка,
Друга – як мотузка,
Третя – недоросла,
Як свиня поросна.

На комині чашка стояла,
А в ту чашку кішка насцяла.
Подайте ту чашку,
Напоїмо старшу свашку.

Що ж то за ворона
Стоїть у порога.
Ноги розставила,
Рота роззявил...
Хоче на споді лізти,
Що ніде їй сіст... (співали свашці).

11. Посад («поса́да»). Зафіксовано звичай продавати місце біля молодой на посаді, виконавцем якого був маленький хлопчик з роду нареченой. Він тримав у руках качалку або палицю, погрожуючи нею молодому. Викуп (переважно гроші та шишку) вимагали також за квітку, яку свашки спочатку пришивали до картуза молодого, а потім, одягнувши його на голову, підстрибували.

Згідно із загальноукраїнською традицією, у с. Вереміївка молодих садовили на кожух, який символізував багатство. Коли молоду заводили «на поса́ду», співали:

Та й засвіти ж ти, ненько, свічку,
Постав на столі,
А я буду дивитися,
Чи пара він мені.
Та чогось свічка восковая

Неясно горить.
З ким любила – розлучилась,
Серденько болить.
З ким любила – розлучилась,
Стоїть за двором.
З ким не знала – повінчалась,
Сидить за столом.

На столі перед молодими, окрім «*колючого*», повинні були стояти перев'язані червоною стрічкою дві пляшки горілки з калиною. Можна припустити, що використання калини символізувало «честність» дівчини, хоча жоден з респондентів не зміг вказати на етимологію цього звичаю.

Весільне частування також супроводжувалося низкою весільних пісень:

Здвигнулися сіни,
Як бояри сіли,
Ще дужче здвигнуться,
Як горілки нап'ють...

Брязнули ложки, тарілки,
Дайте боярам горілки.
Бо бояри давно сіли,
Горілки схотіли.

Їли бояри, їли,
Цілого вола з'їли,
На столі ні тріски,
Під столом ні кіст...
А де ж вони подівали?
У кармани поховали.
У кармани, в рукавиці,
Дівчатам на вечорниць...

12. Вінчання або / та реєстрація шлюбу. Перед тим як їхати до розпису або на вінчання, за місцевим звичаєм, молоді заїжджали / заходили на цвинтар «просити благословення» у померлих членів роду (батьків, бабусь, дідусів та ін.).

13. Розподіл весільного хліба («*корогваю*» та «*колючого*»). Дарування. Виконавцями ритуального ділення короваю були хрещені батьки: хрещений батько різав «*корогва й*», а хрещена мати збирала подарунки та вручала шишки. Центральну шишку з «*корогваю*» віддавали молодим, а «*шкуринку*» (низ) – кухарці. «*Колюче*» випікали спеціально для молодят, тому вони його розрізали

самостійно. Таким чином, дарування й розподіл весільного хліба фактично відбувалися одночасно. Під час ритуалу співали:

Дружко коровай крає,
Семеро дітей має.
Та всі вони з торбами
Весь коровай забрали.

Свашка-неліпашка,
Шишок не ліпила.
Шишок не ліпила,
Дружок не дарила.
Одну спекла з сіна
Та й ту сама з'їла.

З двох останніх фольклорних текстів зрозуміло, що традиційно до розподілу обрядового хліба залучалися дружко та свашка. Хрещені батьки як виконавці цієї обрядодії, очевидно, у ритуальній канві з'явилися пізніше внаслідок трансформацій.

14. Покривання молодої. Наприкінці першого весільного дня дівчину заводили до кімнати, де вона переодягалася й надівала очіпок. Ритуально-магічних акцій, пов'язаних з цим етапом, не зафіксовано.

15. Вирядження молодої до молодого. Отримавши благословення батьків, молода піднімалася на підводу і кланялася чотири рази за традиційною схемою – на схід, на захід, на південь і на північ, після чого молодята вирушали до хати свекрухи.

16. Перевезення приданого. До складу приданого молодої входили: «*кодрі*» (ковдри), подушки, рядна, рушники, скриня тощо. Зафіксовано згадки про «півкорови» як посаг для двох сестер: один тиждень корову тримала одна з них, а другий – інша. За свідченням інформантів, свашки молодої підпушували подушки, примовляючи: «Щоб Олекса крутився коло Марійки, як підпушую [подушки. – С. М.]». Придане перевозили або до «*сваїби*», або разом з молодою, яка повинна була обов'язково вивісити свої рушники на жердці в хаті молодого – чим більше було рушників, тим молода вважалася багатшою. За цим ритуалом слідкували баби, яких не запросили на весілля, заглядаючи у двері або вікна.

17. Зустріч молодої в хаті молодого. За місцевим звичаєм, на воротах свекрушиної хати палили багаття і «смалили молоду» – перевозили її через вогонь. Мати молодого зустрічала дітей хлібом-сіллю. Молода теж приходила з хлібиною і зазвичай казала: «Нате цю хлібину, а мене прийміть за рідну дитину», на що свекруха відповідала: «І хліб заберу, і тебе прийму» (ЧНЯ). На цьому етапі також не обходилося без жартівливих пісень. Так, свекрусі співали:

Як топила, так й топитимеш,
Як варила, так й варитимеш.
Тільки тієї слави,
Що невістку діждали.

Свекра також шанували співом:

– Що в нашого свата,
З верби, з лози хата.
А сволок із груші.
– Брешете, чортові душі!

18. Обрядів, пов'язаних з перевіркою та демонстрацією цнотливості молодої виявлено не було. Лише зі слів однієї респондентки зафіксовано переповідки про те, як після першої шлюбної ночі гостям показували рядно (ПМЕ). Примітно також, що загальновідомий український звичай вивішувати «прапор» (шматок червоної тканини) у с. Вереміївка пояснюється тим, що цей атрибут мав функціональне значення – «шоб свати не заблудили» дорогою до молодої. Отже, можна припустити, що так звана «ганебність» ритуалу перевірки та демонстрації цнотливості молодої, на якій наголошують місцеві жителі, остаточно витіснила з народної пам'яті згадки про його побутування в автентичному вигляді.

19. Відвідування молодої в молодого. За свідченням інформантів, на другий день весілля молодих або їхніх батьків до сходу сонця вимащували сажею та буряком, після чого вмивали. «Дружка», який вів рід молодої до молодого (казали «гарячі ідуть»), «вішали» на деревині (прив'язували до дерева), а потім вимагали викуп за звільнення. «Снідять» молодій приносили сирий буряк, капусту, моркву тощо. Перш ніж нагодувати, дівчину прив'язували до стовпа або дерева і ставили перед нею корито, яке виконувало

роль ясел (за аналогією до годування худоби). Водночас рід молодого йшов до молодої «дякувати за молоду».

20. Обдаровування родин і молодят (у молодого). Молода обов'язково дарувала свекрусі «платок», а свекру – сорочку.

21. Обрядове рядження гостей («цигани» або «циганщина»), обрядодії з курми. Весільні гості на другий або третій день, що залежало від загальної тривалості «сваїби», переодягалися в циганів, лікарів, молодих і ловили курей у тих, хто гуляв на весіллі. До обов'язків «циган» також входило ворожіння, бриття чоловіків і вмивання жінок, «прання рядна» (рядно спочатку вимащували, після чого вішали на комин і починали поливати водою – «прати»), катання батьків на возику. Матері, яка віддавала заміж або одружувала останню дитину, «цигани» «мили ноги» фарбою або забивали «п'якіл» (кілок) коло хати, щоб члени другого роду його витягнули.

22. Відвідування молодою своєї родини, згідно з місцевою традицією, не мало хронологічних обмежень, тобто дівчина після весілля могла відвідати батьків у будь-який день.

23. Післявесільні відвідини. Протягом місяця після «сваїби» рідні молодих ходили один до одного в гості, якщо, звичайно, дозволяли статки.

До складу весільних чинів молодого входили «боярини» (неодружені хлопці), «дружка» (одружений старший чоловік), «світількі» (незаміжні дівчата), «свашки» (заміжні жінки). Почет молодої складали «дружки» (незаміжні дівчата), «дружка» (одружений старший чоловік), «свашки» (заміжні жінки). Зі слів інформантів, місцева система весільних чинів передбачала поділ неодружених представників обох родів на старших, середніх («дружих») і менших («третіх»). Зокрема, щодо старшої дружки зафіксовано жартівливе уточнення: «Старша дружка, шоб за молоду не така була лучша» (ПМЕ). Весільні страви готували «кухарки», а весільну випічку – спеціально запрошені жінки з-поміж рідні або знайомих – «корогвайниці». За відсутності в молодих рідних батьків функції останніх виконували хрещені. У такому випадку на етапі вирядження молодої до молодого співали сирітську весільну пісню:

повного нівелювання та уніфікації місцевої своєрідності обряду поки що не відбувається.

Примітка

¹ Тут і далі курсивом в лапках подано місцеві назви форм дошлюбного спілкування молоді, структурних елементів весільної обрядовості, атрибутів, чинів та інших обрядових реалій.

Література

1. *Бондар О. С.* Вереміївські оповідання № 1 / О. С. Бондар. – Тимченки, 2005. – 512 с.
2. Весілля в селі Нижня Сироватка Сумського повіту Харківської губернії. Записав Б. Д. Грінченко. 1899 // *Весілля* : у 2 кн. / [упоряд. М. М. Шубравська ; редкол. : О. І. Дей (голова), М. М. Гордійчук, К. Г. Гусликий та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970. – Кн. 1. – С. 393–411. – (Серія видань «Українська народна творчість»).
3. *Дубина Р.* Весільний обряд в селі Северинівка Жмеринського району Вінницької області (сер. ХХ ст.) / Дубина Руслан // *Весільна обрядовість у часі і просторі*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Одеські етнографічні читання». – Одеса : КП ОМД, 2010. – С. 98–107.
4. *Зіневич Н.* Весільні традиції чехів села Малинівка на Житомирщині / Наталія Зіневич // *Весільна обрядовість у часі і просторі*. Матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції «Одеські етнографічні читання». – Одеса : КП ОМД, 2010. – С. 126–137.

Список інформантів

- ЄОІ – Євтушенко Олександра Іванівна, 1939 р. н. Записала С. Маховська 25 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- ПКА – Переузник Катерина Андріївна, 1913 р. н. Записала С. Маховська 27 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- ПМС – Переузник Марія Євдокимівна, 1938 р. н. Записала С. Маховська 23 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- РГГ – Ропай Ганна Гаврилівна, 1937 р. н. Записала С. Маховська 25 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- СГА – Савченко Ганна Андріївна, 1938 р. н. Записала С. Маховська 25 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- УОЛ – Усенко Олександра Лаврентіївна, 1942 р. н. Записала С. Маховська 25 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
- ЧНЯ – Чехун Надія Яківна, 1915 р. н. Записала С. Маховська 24 липня 2013 р. в с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.

SUMMARY

In the article the basic stages of celebration of the traditional wedding in Veremiivka village of Chornobai District (Cherkasy Region) with maintenance of dialectal features in determination of one or another attributes and ceremonial actions are exposed. The analysis of the field materials gave an opportunity to establish that a local ceremony includes both ritual elements directly to Ukrainian wedding tradition and row of local customs and ceremonies. At the same time, during research it was succeeded to trace the dynamics of changes of wedding rite of village in modern ethno-cultural space.

During 1930s–1980s changes in the Veremiivka wedding were first of all related to introduction of new soviet customs and ceremonies, on what specify remembrances of habitants of village are fixed, in particular about organization and realization of the komsomol wedding. Analysis of local specificity of wedding traditions in Veremiivka in period of 80s of XXth – beginning of XXIst centuries allowed to draw conclusion, that the traditional structure of rite during the last three decades suffered from one side from, reduction and simplification, and from the other – innovative and innovative influences.

At the same time, there is changeability of separate constituents of ceremony at synchronous level, foremost because of the permanent borrowing from different information generators about the forms of organization and realization of ceremony, in particular constantly the competitive program, broadens that is offered by the main manager of the modern wedding – *toastmaster*. In addition the sacral-ritual filling of separate ceremonial actions, in particular, related to preparation of the wedding baking, ceremonial *posad* of youth and other is gradually lost, that results in reduction to the vividness of ceremony. However, signs and prohibitions educed at expeditionary research, and also wedding folklore is specified on that complete levelling and unitization of features of local ceremony which are not observed yet.

Keywords: wedding ceremony, ritual, local descriptions, component, transformation.